

NƏQLİYYAT SİSTEMİNİN LOGİSTİKASI SOSIAL-İQTİSADI İNKİŞAFIN ƏSAS AMİLİ KİMİ

Əbdülhüseyn Zamanov,

Naxçıvan Dövlət Universitetinin

İqtisadiyyat və marketinq kafedrasının baş müəllimi

e-mail: abdulhuseynzamanov@ndu.edu.az

<https://orcid.org/0009-0003-2523-3505>

<https://doi.org/10.30546/2706-7858.8.1.2025.062>

UOT: 33; 656.1

Xülasə. *Məqalədə müasir dövrdə logistikanın istehsal və istehlak nöqtələri arasında tədarük zənciri boyu idarə edilməsinin ən dinamik və səy tələb edən əməliyyat sahələrindən olması qeyd edilmişdir. Bu prosesdə sifarişin alınması, məhsulun anbarlanması, işlənilməsi, paketlənməsi, daşınmasını özündə birləşdirən və sürətlə inkişaf edən beynəlxalq tədarük zəncirində paylama və çatdırılma əməliyyatlarının müasir vəziyyətinin tədqiqi və bu sahədə problemlərin öyrənilməsi məsələləri araşdırılmışdır.*

Ölkəmizin logistika sektorundakı hədəfi xarici ölkələrlə güclü ticarət və logistik əlaqələr yaratmaq, eləcə də logistik mərkəzlər hesabına iqtisadi regionları önəmli logistika və ticarət mərkəzinə çevirməkdir. Mövcud olan üstünlüklərə dayanaraq, əsas məqsəd infrastrukturun yaxşılaşdırılması və tənzimləyici addımların atılması vasitəsilə regionda Azərbaycanın logistika sektoruna xarici və yerli investisiya qoyuluşları cəhətdən ən cəlbedici bölgəyə çevrilməsidir.

Açar sözlər: *logistik sektor, logistik mərkəzlər, idxal-ixrac, dəmiryolu, tranzit yükdaşımlar.*

Key words: *logistics sector, logistics centers, import-export, railway, transit cargo transportation.*

Ключевые слова: *логистический сектор, логистические центры, импорт-экспорт, железная дорога, транзитные грузоперевозки.*

Ölkəmiz müstəqillik əldə etdikdən sonra qarşıda duran ən mühüm iqtisadi problemlərdən biri ölkənin dünya iqtisadiyyatına integrasiyasının təşkili, xarici ticarət əlaqələrinin qurulması, ixrac potensialının artırılması və bu proseslərdən səmərəli istifadə məsələləri olmuşdur. Bunlara nail olmaq üçün iqtisadiyyatın bütün sahələri sistemli və planlı şəkildə qurulmaqla dayanıqlı inkişaf təmin edilməlidir. Mövcud poten-

sialdan səmərəli istifadə etməklə müqayisəli üstünlüklərə malik rəqabətədavamlı ixrac məhsullarının istehsal edilməsi, xarici ticarət strategiyasının milli iqtisadi inkişafa xidmət edəcək şəkildə qurulması mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Həm inkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsi, həm də dövlətin formalaşdırdığı iqtisadi strategiya neft ixracından daxil olan valyuta ehtiyatlarının səmərəli istifadəsinin prioriteti kimi qeyri-neft sektorlarının inkişaf etdirilməsi bu sahələrin ixrac

potensialının yüksəldilməsini göstərir. Hazırda iqtisadçıları daha çox düşündürən, dərin elmi müzakirə və mübahisələrin predmeti olan məsələ də, məhz bunun necə və hansı yollarla həyata keçirilməsidir.

Qloballaşan dünyada ticarətin tədricən sərbəstləşdirilməsi ilə birlikdə rəqabətin, eləcə də qlobal miqyasda təşkilatların artması ilə yanaşı, yükləşmə yollarının uzanması sürət amilini önə çıxartmışdır. Bu vəziyyət xammal və işlənmiş məhsulların alıcılara aşağı xərcə və vaxtında çatdırılmasını, başqa sözlə, nəqliyyat infrastruktur xidmətlərin əhəmiyyətini artırmışdır. Nəqliyyat infrastrukturunu milli iqtisadiyyata təsir edən əmək və maddi ehtiyatların istifadəsi üçün geniş imkanlar açan mühüm bir fəaliyyət sahəsidir. İnkişaf etmiş ölkələr bu işin əhəmiyyətini dərk edir və nəqliyyat sektoru logistikasının səmərəli inkişafı üçün lazımı addımlar atır.

Azərbaycanın əlverişli coğrafi mövqedə yerləşməsi və milli iqtisadiyyatın dünya iqtisadi təsərrüfat sistemində fəal qoşulması, nəqliyyat infrastrukturunu sahəsində həyata keçirilən böyük layihələr ölkənin bütün bölgələrinin daha yaxşı integrasiyasına şərait yaratmaqla, regionlarda biznesin inkişafına əlavə təkan verəcək, ixracının artırılmasına, yeni bazarlara çıxarılmasına və reallaşmasına zəmin yaradacaqdır. Bununla bağlı Azərbaycan dövləti bir sıra qərarlar qəbul etmişdir. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 06 dekabr 2016-cı il tarixli, 1138 nömrəli Fərmanı ilə “Azərbaycan Respublikasının milli iqtisadiyyat perspektivi üzrə Strateji Yol Xəritəsi” təsdiq edilmişdir. Proqramda nəzərdə tutulan tədbirlər ölkəmizin regional qovşaq kimi mövqeyinin gücləndirilməsi, nəqliyyat infrastrukturuna yüksək səviyyədə investisiya qoyuluşunun davam etdirilməsi, eləcə də 2025-ci ildə ölkənin dəmiryollarının layihələri və Bakı Beynəlxalq Ticarət limanlarından bəhrələnməklə Azərbaycanın şaxələndirilmiş nəqliyyat logistika imkanları ölkədən ixracın artması üçün zəmin yaradacaq, bütövlükdə isə biznes xərclərinə qənaət edilməsinə gətirib çıxaracaqdır [1, s.46-47].

Logistika xidmətləri mal axınının tənzimlənməsi və bu prosesin davamlılığının təmin edilməsi baxımından ölkə iqtisadiyyatı üçün böyük əhəmiyyətə malikdir. Nəqliyyat sahələrinin əhəmiyyətli rolu logistik sistemin ayrıca bir sa-

həsinin meydana çıxmasına səbəb oldu. Nəqliyyat logistikası sifariş edilmiş malların vaxtında optimal marşrutla tələb olunan yerə minimum xərcə hərəkətidir. Nəqliyyat, öz növbəsində, əlaqələndirici element olub, logistik zəncirin halqaları arasında yerləşir və yüklərin çatdırılması əməliyyatlarının böyük hissəsi onun köməyi ilə həyata keçirilir [2, s.16]. Ümumiyyətlə, nəqliyyat sektoru ictimai istehsalın əsas sferası kimi milli iqtisadiyyata təsir edən, əmək və maddi ehtiyatların istifadəsi üçün geniş imkanlar açan mühüm bir fəaliyyət sahəsidir. Nəqliyyat logistikası malların istehsalından başlayaraq istehlakına qədər uzanan integrasiya edilmiş bir fəaliyyətdir. Xarici ölkələrin təcrübələrinə nəzər salarkən nəqliyyat logistikası kimi bir elmin müasir biznes mühitində strateji əhəmiyyətli rolu olduğunu söyləmək mümkündür. Bu baxımdan nəqliyyat logistikası bütün resursların optimal dəyəri ilə məqsədinə nail olmaq üçün maddi axınları effektiv idarə edən bir prosesdir. Bu, dövlət tənzimlənməsi və aydın nəzarət mexanizmi ilə bağlıdır [5, s.117].

Ölkəmizin iqtisadiyyatında nəqliyyat sahələrinin logistikasının rolu çox böyükdür. Nəqliyyat logistikası dövlətin iqtisadi inkişafına müxtəlif səviyyələrdə təsir göstərir. Logistikadan səmərəli istifadə edən ölkədə iqtisadi, siyasi və sosial inkişafa nail olmaqda mümkündür. Logistika material istehsalının bir sahəsi kimi çıxış etməklə yanaşı, eyni zamanda xidmət infrastrukturunun köməkçi funksiyasını da yerinə yetirir [7, s.250-251]. Hazırda ölkəmizdə dinamik tempə həyata keçirilən qlobal layihələr sürətli iqtisadi inkişafı ölkədə etibarlı və dünya standartlarına cavab verən nəqliyyat sisteminin təşkilini və integrasiyasını təmin edib. Azərbaycanın ərazisindən keçən nəqliyyat dəhlizlərinin infrastrukturunun sürətli inkişafı nəticəsində nəqliyyat xidmətlərinin effektivliyi yaxşılaşır, yükləşmələrin sürəti və təhlükəsizliyi yüksəlir [8].

Ticarətdə hazırkı qlobal istiqamətlərə təkan verən və əlavə dəyər yaradan üç amilə xüsusi diqqət yetirilməlidir:

1. *Makroiqtisadi amillər ölkələrarası ticarət həcmində artırılmasına müsbət təsir göstərir.*

2. *Sektor və şirkət səviyyəsində olan amillər istehsal seqmentlərinin coğrafi bölgüsünü yaxşılaşdırır.*

3. Bəzi təkanverici mexanizmlərin inkişafı makro və mikro səviyyəli amilləri dəstəkləyir [6, s.5-6].

Bu amillərin təsiri altında qlobal ticarət həcmələrinin artması nəqliyyat yükdaşımalarda da kəskin artıma səbəb olmuşdur. Nəqliyyat sahələrində yükdaşımaların həcminə nəzər salsaq görürük ki, regionlararası ticarət həcmi 2000-ci ildə 453 milyon manatdan 2023-cü ildə 7 milyard 637 milyon manata yüksəlmişdir. Texniki cəhətdən tam təchiz edilmiş müasir nəqliyyat-logistika mərkəzləri fəaliyyət göstərdikdə effektiv yükdaşıma sistemi yaradılır [4, s.95]. Bu artımın da əsas təkanverici amili qovşaqlar vasitəsilə işin səmərəli təşkili və təkmilləşdirilməsi, yeni texnologiyalar sistemlərinə investisiya qoyulduğu nəqliyyat sektorunda işin səmərəliliyinin yüksəldilməsində vacib rol oynayır.

Cədvəl 1.

Nəqliyyat üzrə əsas makroiqtisadi göstəricilər

№	İllər	2000	2005	2010	2015	2020	2023
	Göstəricilər						
1.	Əlavə dəyər (cari qiymətlərlə), milyon manat	453	670	2369	3242	5175	7637
2.	Ümumi mənfəət (cari qiymətlərlə), milyon manat	327	364	1961	2523	3814	5964
3.	Xalis mənfəət (cari qiymətlərlə), milyon manat	229	275	1576	1860	2534	4657
4.	Müddətli işçilərin orta illik sayı, min nəfər	79,2	85,2	112,2	127,3	141,1	151,6
5.	Orta aylıq nominal əməkhaqqı, manat	52	127	395	576	886	1278
6.	Əsas fondlar (ilin sonuna), milyon manat	2,064	3,050	5,700	10,301	15,705	19,267
7.	Əsas kapitala investisiyalar, milyon manat	44	516	2435	2195	2092	5417

Mənbə: Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi, <https://www.stat.az> [3].

Cədvəlin məlumatlarından görünür ki, 2010-cu ildən etibarən, əsas kapitala yönəldilən investisiyalar artırılmağa başlanılmışdır. Belə ki, 2000-ci ildə əsas kapitala yönəldilən investisiya 44 milyon manat təşkil edirdisə, 2010-cu ildə 2 milyard 435 milyon manata, 2023-cü ildə isə 5 milyard 417 milyon manata yüksəlmişdir. Bu da 2000-ci ildən 123,1 dəfə çox, müvafiq olaraq 2010-cu ildən 2,2 dəfə çox 2020-ci ildən 2,5 dəfə və yaxud 3 milyard 325 milyon manat çox olmuşdur. Əsas kapitala yönəldilən investi-

siyanın nəticəsində 2023-cü ildə əsas fondların orta illik dəyəri 19 milyard 267 milyon manat olmuşdur ki, bu da 2000-ci ildən 9,3 dəfə və yaxud 17 milyard 203 milyon manat çoxdur. Həyata keçirilən işlər nəticəsində işçilərin sayı da 151 min 600 nəfərə yüksəlmişdir. Yeni iş yerlərinin yaradılması hesabına nəqliyyat sektorunda 72,400 nəfər əlavə işlə təmin edilmişdir. Nəqliyyat sektoruna davamlı olaraq investisiya qoyuluşunun həcmi artması mənfəətin artmasına, bu hesabla da işçilərin orta aylıq əməkhaqlarının artırılmasına səbəb olmuşdur. Bunu yuxarıdakı cədvəldən daha aydın görmək olar. Belə ki, işçilərin orta aylıq əməkhaqqı 52 manatdan 1278 manatadək yüksəlmişdir.

Ölkəmizdə nəqliyyat sisteminin inkişaf etdirilməsi yükdaşımalarının da xeyli artmasına səbəb olmuşdur. Belə ki, nəqliyyat sektoru vasitəsilə 2023-cü ildə 222 milyon 897 min ton yük daşınmışdır ki, bu da 2000-ci ildəkindən 14 milyon 717 min ton çoxdur.

Cədvəl 2.

Nəqliyyat sektorunda yük daşınması (1000 tonla)

№	İllər	2000	2005	2010	2015	2020	2023	Xidmət sahələrinin xüsusi çəkisi %-lə
	Göstəricilər							
1.	Cəmi	80180	128328	196452	222373	188629	222897	100
2.	Dəmiryolu	15876	26522	22349	17090	14631	18276	7,9
3.	Dəniz	8779	13680	11714	6626	5982	9011	3,9
4.	Hava	37	74	40	129	458	357	0,2
5.	Boru kamari	15054	18534	62458	60923	56040	68037	29,6
6.	Neft kamari	11774	11692	49982	45672	34720	39753	17,3
7.	Qaz kamari	5345	6842	12476	15251	21320	28284	12,3
8.	Avtomobil	50463	69518	99891	128603	111518	134216	58,4

Mənbə: Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi, <https://www.stat.az> [3].

Milli iqtisadiyyatın dünya iqtisadi təsərrüfat sistemində qoşulmasında şaxələndirilmiş ixrac potensialının təşkilinə böyük ehtiyac vardır. Qarşıya qoyulmuş strateji hədəflərin yerinə yetirilməsi üçün ölkə iqtisadiyyatının kompleks inkişafı məhsuldarlığın artması, istehsalın səmərəliliyinin yüksəldilməsi və güclü infrastrukturun olması ilə sıx bağlıdır. Belə ki, Azərbaycanın ərazisindən keçən nəqliyyat dəhlizlərinin infrastrukturu

turunun sürətli inkişafı nəticəsində nəqliyyat xidmətlərinin effektivliyi yaxşılaşır, yükdaşıma-
ların sürəti və təhlükəsizliyi yüksəlir. Nəqliyyat
sisteminin təkmilləşdirilməsi istiqamətində gö-
rülən irimiqyaslı işlər nəticəsində maddi isteh-

“Şimal-Cənub” beynəlxalq və regional nəqliyyat
dəhlizlərinin reallaşmasında, TRACECA, “Bir
kəmə, bir yol” layihələrində aktiv iştirak edir.
Bütün bunlar isə öz bəhrəsini verməkdədir.

Cədvəlin təhlilindən də görünür ki, 2023-cü

Cədvəl 3.

Nəqliyyat sektorunda sərnişin daşınmasından əldə olunan gəlir (min manatla)

№	İllər	2000	2005	2010	2015	2020	2023
	göstəri- cilər						
1.	Cəmi	134130	240367	52669	916207	912765	2672397
2.	Dəmiryolu	4285	17282	20388	12130	4248	9274
3.	Dəniz	424	685	1166	812	1128	3923
4.	Hava	32925	96680	132319	296907	343383	1473613
5.	Avtomobil	91832	118724	340021	563353	542383	1102104
6.	Avtobus	66473	86134	255773	423802	408815	870662
7.	Taksi	25360	32410	84248	139551	133568	231442
8.	Metro	4446	6958	28775	43005	21623	83483

Mənbə: Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi, <https://www.stat.az> [3].

sala xidmət edən nəqliyyat infrastrukturunun
tərəqqi etməsini cədvəl 2-dən daha aydın görmək
olar. Belə ki, nəqliyyat sektorunda yükdaşıma-
larının xüsusi çəkisinə nəzər saldıqda görürük ki,
2023-cü ildə yükdaşımalarının 134 milyon 216
min tonu və ya 58,4%-i avtomaşınla, 18 milyon
276 min tonu və ya 7,9%-i dəmiryolu ilə, 9
milyon 11 min tonu və ya 3,9%-i dəniz daşı-
maları ilə, 357 min tonu və ya 0,2%-i hava yolu
ilə, qalan hissəsi isə boru kəməri vasitəsilə daşın-
mışdır. Müqayisə olunan illərə nəzər saldıqda
görürük ki, nəqliyyat sektorunda aparılan ardıcıl
islahatlar öz bəhrəsini verməklə, ən perspektivli
sahələrdən birinə çevrilməkdədir. Dəmiryolu və
magistral avtomobil yollarının bərpası, ən ucqar
kəndlərə yolların çəkilməsi regionların sosial-
iqtisadi inkişafına ciddi təkan verməklə, əhalinin
ümumi yaşayış səviyyəsinə təsir edən müsbət
amil kimi sayıla bilər.

Ticarət həcmnin getdikcə artması, ən gəlirli
marşrutların əksəriyyəti rəqabətin güclü olduğu
Çin Xalq Respublikasıdır. Azərbaycanın da
bu marşrutlarda iştirakı xarici ticarət əlaqələrinin
həcmnin artımı baxımından böyük imkanlar aç-
 bilər. Beynəlxalq miqyaslı layihələrin həyata ke-
 çirilməsi isə ölkəmizin nüfuzunun və strateji
 mövqeyinin möhkəmlənməsinə baza yaradıb.
 Hazırda nəqliyyat infrastrukturunun inkişaf et-
 dirilməsi və modernləşdirilməsi prosesi intensiv
 şəkildə aparılır, ölkəmiz “Bakı-Tbilisi-Qars” və

ildə nəqliyyat sektorundan sərnişin daşınmasın-
dan əldə olunan gəlir 2 milyard 672 milyon 397
min manat təşkil edir, bu da müqayisə edilən
2000-ci ildən 2 milyard 538 milyon 267 min
manat və ya 19,9 dəfə çoxdur. Sərnişin daşınma-
larında hava və avtomobil daşımaları üstünlük
təşkil edir.

Nəticə. Fikrimizcə, effektiv müasir nəqliyyat
infrastrukturunun və logistika sisteminin qurul-
masının əsas şərtlərindən biri də bütün tərəflərin
maraqlarının nəzərə alınmasını təmin etmək
üçün integrasiya olunmuş bir yanaşmanın vacib-
liyidir. Belə ki, yük axınlarında bütün iştirakçı-
ların yalnız səmərəli integrasiyası və qarşılıqlı
əlaqəsi ölkənin nəqliyyat və logistika sisteminin
formalaşmasında sinergik effekt əldə edəcək və
ümumilikdə, ölkə daxilində nəqliyyat və anbar
logistikasının inkişafı üçün lokomotiv rolunu oy-
nayacaq, eləcə də regional inkişafın sosial-iqti-
sadi göstəricilərinin artmasına səbəb olacaqdır.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikasının milli iqtisa-
diyyat perspektivi üzrə Strateji Yol Xəritəsi. 06
dekabr 2016.

2. Azərbaycan Respublikasında logistika və
ticarətin inkişafına dair Strateji Yol Xəritəsi. 06
dekabr.

<https://www.azerbaidzhan.ahk.de>

3. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Sta-

tistika Komitəsi.

<https://www.stat.az>.

4. Альбеков А.У. Таможенная логистика. Спб: Троицкий мост, 2013, 176 с.

5. Миротин Л.Б., Гудков В.А., Вельможин А.В. Грузовые автомобильные перевозки. Москва, Горячая Линия, Телеком, 2007, 560 с.

6. Məmmədov D.A. Nəqliyyat logistikasının əsasları (mühazirələr). Bakı, 2022.

7. Regional inkişafın təmin olunmasında innovativ tendensiyalar: reallıqlar və müasir çağırışlar mövzusunda Respublika elmi konfransının materialları. 11-12 dekabr 2020, 608 s.8.

https://yeniazərbaycan.com/Musahibe_e8052_az.html

A.Zamanov

Transport system logistics as a main factor of socio-economic development

Abstract

In the article, it was mentioned that it is of special importance to increase the socio-economic development of the country in the conditions of the modern market economy, by expanding international economic relations with foreign countries by effectively using favorable geographical advantages and existing natural resources, and to attract and achieve it in the trade cycle.

In the scientific article, it is noted that in modern times, logistics is one of the most dynamic and effort-demanding areas of operation along the chain between production and consumption points. In this process, the study of the modern state of distribution and delivery operations in the rapidly developing international supply chain, which includes the purchase of the order, product storage, processing, packaging, transportation, and the study of problems in this field were investigated.

Also, in the article, the goal of our country in the logistics sector is to create strong trade and logistics relations with foreign countries and to turn economic regions into important logistics and trade centers through logistics centers. Based on the existing advantages, the main goal is to make Azerbaijan the most attractive region for

foreign and local investments in the logistics sector in the region by 2025 through the improvement of infrastructure and taking regulatory steps.

A.Zamanov

Логистика транспортной системы как основной фактор социально-экономического развития

Аннотация

В статье указано, об особом значении, которое приобретает повышение социально-экономического развития страны в условиях современной рыночной экономики, путем расширения международных экономических связей с зарубежными странами, эффективного использования выгодных географических преимуществ и существующих природных ресурсов, а также привлечении их в торговый цикл.

В научной статье отмечается, что в современное время логистика является одной из наиболее динамичных и трудоемких сфер деятельности по цепочке между точками производства и потребления. В данном процессе было исследовано современное состояние операций распределения и доставки в быстро развивающейся международной цепочке поставок, включающей закупку заказа, хранение продукции, обработку, упаковку, транспортировку, а также изучение проблем в этой области.

Также в статье отмечается, что в сфере логистики целью нашей страны является создание прочных торгово-логистических связей с зарубежными странами и превращение экономических регионов через логистические центры в важные логистические и торговые центры. Исходя из имеющихся преимуществ, к 2025 году путем улучшения инфраструктуры и принятия мер регулирования, основной целью является превращение Азербайджана в наиболее привлекательный регион с точки зрения иностранных и местных инвестиций, в логистический сектор региона, и для достижение поставленных целей.